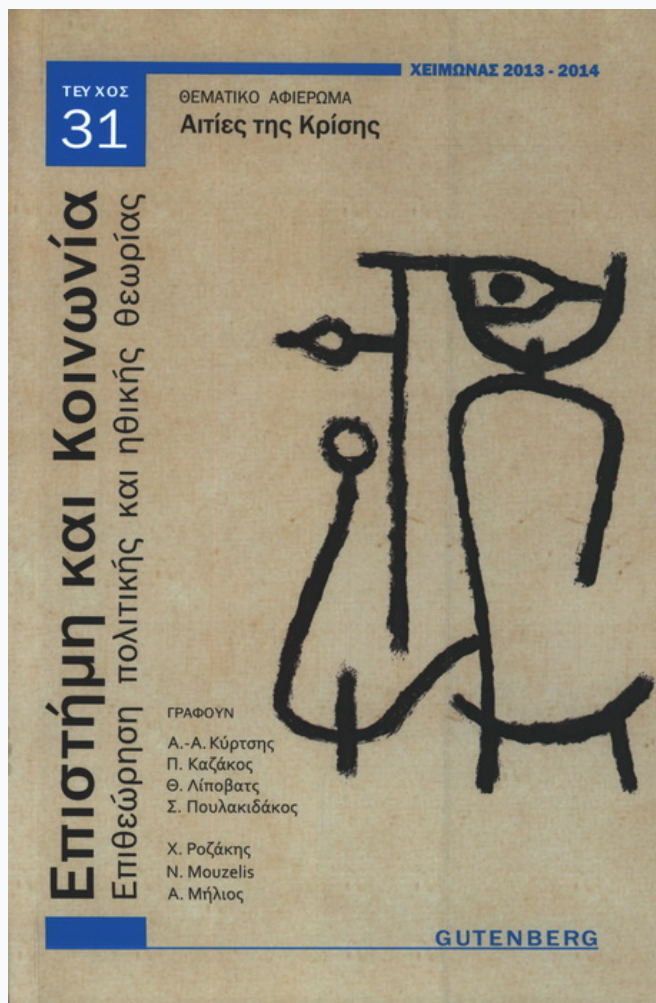

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 31 (2014)

Αιτίες της Κρίσης

Το αμυντικό παιχνίδι της εξωτερικής πολιτικής (Δοκίμιο)

Χρήστος Ροζάκης

doi: [10.12681/sas.10298](https://doi.org/10.12681/sas.10298)

Copyright © 2016, Χρήστος Ροζάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ροζάκης Χ. (2016). Το αμυντικό παιχνίδι της εξωτερικής πολιτικής (Δοκίμιο). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 31, 153–164. <https://doi.org/10.12681/sas.10298>

*Χρήστος Ροζάκης**

ΤΟ ΑΜΥΝΤΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ
ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
(ΔΟΚΙΜΙΟ)

Προλογικά

Ο ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ μιας θεωρητικής ανάλυσης είναι πάντοτε η γενίκευση χωρίς αποχρώσεις. Η προσπάθεια για καθαρότητα, σαφήνεια κι απλότητα οδηγεί συχνά σε ένα εγχείρημα κρυστάλλινης μονολιθικότητας που μπορεί βεβαίως να διευκολύνει τη διατύπωση μιας εύπεπτης θεωρίας με σαφείς αρχές, η οποία όμως τις περισσότερες φορές δεν μπορεί να αποτυπώσει ολόκληρο το εύρος και την ποικιλία του επιστητού με το οποίο ασχολείται. Από αυτόν τον ελλοχεύοντα κίνδυνο θα θέλαμε να απομακρυνθούμε στις παρακάτω γραμμές θυσιάζοντας ορισμένες φορές τη γενίκευση για χάρη της πραγματικότητας.

Το εγχείρημα πάντως δεν σημαίνει πως δεν πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι παρά τη συνθετότητα των ζητημάτων, ιδιαίτερα όταν μια ανάλυση διατρέχει μεγάλες, χρονικά, ιστορικές περιόδους, είναι αδύνατον να διαχωρίσουμε το σημαντικό από το

* Ομότιμος Καθηγητής ΕΚΠΑ. Πρόεδρος Διοικητικού Δικαστηρίου του Συμβουλίου της Ευρώπης και τέως Αντιπρόεδρος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου <rozhome@hol.gr>.

ασήμαντο, το κυρίαρχο από το δευτερεύον και συγκυριακό, κι ότι δεν υπάρχει ένα κεντρικό νήμα στην αφήγηση της πραγματικότητας. Σε κάθε περίπτωση η επισήμανση που προηγήθηκε αποτελεί για τον συγγραφέα αυτού του δοκιμίου και μια προειδοποίηση στον αναγνώστη για τη σχετικότητα ορισμένων διαπιστώσεων που θα συναντήσει στην ανάγνωσή του.

Το κεντρικό ‘παράδειγμα’ της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής

Αν ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας από τα τελευταία 60 χρόνια, δηλαδή από την περίοδο που ακολουθεί το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου για να καταλήξει στις ημέρες μας, τότε το βασικό μήνυμα που κομίζει η ιστορική αυτή στιγμή αναφορικά με τις κατευθύνσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι μεικτό και συγκεχυμένο. Είναι σαφές βεβαίως ότι η βασική πολιτική επιλογή που ακολούθησε τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο και τις προθέσεις των νικητών του ήταν η πρόσδεση της χώρας στο δυτικό άρμα. Σε μια διαμόρφωση συγγενικών δεσμών η Ελλάδα συνδέεται διαδοχικά με τις ΗΠΑ —κάτι που είναι απόλυτα φυσικό επακόλουθο των μετα-εμφυλιακών συνθηκών και της μοιραίας προσκόλλησης στον κύριο παίκτη της δυτικής συσπείρωσης της εποχής— και στη συνέχεια με τη θεσμική Δυτική Ευρώπη. Αν θέλουμε μάλιστα να είμαστε πιο ακριβείς, αυτές οι εκλεκτικές συγγένειες συμπέπτουν χρονικά με τις αρχές της δεκαετίας του 1950, όταν η Ελλάδα, χωρίς να εγκαταλείψει τη στενή σχέση με την υπερατλαντική υπερδύναμη —που ενισχύεται με την παρουσία της στο νατοϊκό στερέωμα—, ξεκινάει τη συνεργασία με τους νεόκοπους ευρωπαϊκούς θεσμούς πρώτα με την ένταξη στο Συμβούλιο της Ευρώπης και λίγα χρόνια μετά με τη συμφωνία σύνδεσης με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Αυτή η σημαντική προσθήκη στους άξονες της ελληνικής πολιτικής είναι το επακόλουθο του γεγονότος ότι η καθημαγμένη από τον πόλεμο Ευρώπη αρχίζει σιγά-σιγά να ξαναβρίσκει τον εαυτό της και να οργανώνει για πρώτη φορά τις βάσεις για τη θε-

σμική ολοκλήρωσή της. Αλλά είναι και ένδειξη της πεποιθήσεως των ελληνικών πολιτικών ηγεσιών της εποχής ότι η θέση της Ελλάδας ήταν μέσα στην Ευρώπη κι ότι στην ουσία η πρόσδεση στις ΗΠΑ είχε μια τακτική σκοπιμότητα, αλλά δεν μπορούσε να έχει θεσμική βιωσιμότητα στο διηνεκές.

Σε κάθε περίπτωση η δυτική επιλογή δεν περιορίζεται μόνον στην αμέσως μετεμφυλιακή περίοδο κι ούτε προσδιορίζεται από κάποιο σημείο και μετά από αυτή. Έχουμε βεβαίως μια σημαντική μετατόπιση του κέντρου βάρους της πολιτικής από το σχήμα Ελλάδα-ΗΠΑ στο νέο σχήμα Ελλάδα-Ευρώπη, ιδιαίτερα μετά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, αλλά ο ιδεολογικός προσανατολισμός παραμένει αναλλοίωτος. Θα λέγαμε μάλιστα ότι η δυτική επιλογή ενισχύεται από το γεγονός ότι η συμμετοχή στην Κοινότητα δεν είναι απλά μια διακυβερνητική συνεργασία με ομοιούσαντα κράτη, αλλά ενέχει την αποδοχή μιας εσωτερικής πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης σε ένα κοινό πρότυπο, που διεισδύει κι επηρεάζει καταλυτικά τις δομές του κράτους σε όλες τις εκφάνσεις του. Ουσιαστικά η Ελλάδα με τη συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (τη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση) και αργότερα στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση ολοκληρώνει τη διαδρομή της στον μαραθώνιο της ιδεολογικοπολιτικής τοποθέτησής της στο παγκόσμιο σύστημα. Η αμφιταλάντευση λοιπόν που προκλήθηκε από τον εμφύλιο πόλεμο αναφορικά με τον προσανατολισμό της χώρας, όσον αφορά τόσο τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας και της οικονομίας της όσον και τις αντίστοιχες διεθνείς επιλογές της, βαθμιαία απομακρύνεται, ιδιαίτερα όταν επισφραγίζεται με τη συμμετοχή της χώρας στη θεσμική Ευρώπη.

Οι αποκλίσεις από το κεντρικό 'παράδειγμα'

Ενώ όμως η επιλογή του δυτικού προσανατολισμού και της ελεύθερης οικονομίας οριστικοποιούνται από τη δεκαετία του 1950 και μετά, η ελληνική πολιτική αναπτύσσεται με μια σειρά αξιο-

πρόσεκτες ιδιορρυθμίες, που προκαλούν αποκλίσεις από αυτό που χαρακτηρίσαμε κεντρικό παράδειγμα.

Δεν θα αναφερθούμε εκτενώς στον τρόπο ανάπτυξης της οικονομίας και της κοινωνίας (αυτός ανήκει σε διαφορετική ανάλυση· αν και, επειδή αυτή η ιδιότυπη ανάπτυξη επηρεάζει τις διαστάσεις των πολιτικών που μας αφορούν εδώ, θα επανέλθουμε στο θέμα), αλλά θα περιοριστούμε στις αποκλίσεις της εξωτερικής πολιτικής. Τονίζοντας όμως αξιωματικά ότι στους παραπάνω τομείς (οικονομία και κοινωνία) υπήρξαν και υπάρχουν σημαντικές αντιστάσεις προσαρμογής προς τις πολιτικές επιλογές τρόπου οργάνωσής τους. Η κρίση που σοβεί τα τρία τελευταία χρόνια φανερώνει του λόγου το αληθές.

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής διαπιστώνει κανείς δύο βασικές αποκλίσεις που διαχρονικά συνοδεύουν την ανάπτυξή της, σε σχέση πάντα με το κεντρικό παράδειγμα, και για την περίοδο που ακολουθεί την πτώση της δικτατορίας: η πρώτη απόκλιση αφορά στις αποστασιοποιήσεις της πολιτικής από θεμελιακές επιλογές της Δύσης, που σημειώνονται ιδιαίτερα σε στιγμές κρίσης στις διεθνείς σχέσεις. Παραδειγματικά θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στην ελληνική στάση κατά τη δεκαετία του 1980 στην καταδίκη της Σοβιετικής Ένωσης για την πτώση του νοτιοκορεατικού Jumbo, στην υποστήριξη του πολωνικού καθεστώτος Γιαρουζέλσκι, στην αποστασιοποίηση από την πρόθεση τοποθέτησης των 'ευρωπυραύλων' στις συνοριακές περιοχές με το τότε ανατολικό 'μπλοκ' ή ακόμα μέσα στη δεκαετία του 1990 στην επαμφοτερίζουσα στάση απέναντι στη Γιουγκοσλαβική κρίση και στο θέμα της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας με τη δημιουργία των νέων νοτιοευρωπαϊκών κρατών. Σε αυτό θα πρέπει να προσθέσουμε μια χρόνια και αναξιολόγητα γενικευτική φιλοαραβική πολιτική, χωρίς προσπάθεια εξισορρόπησης ανάμεσα σε αραβικά συμφέροντα και σε συμφέροντα του αντίπαλου στρατοπέδου.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι αυτές οι συμπεριφορές απομάκρυναν για ένα μεγάλο διάστημα τη χώρα από κύριες επιλογές των συμμάχων και των εταίρων της. Αν και μια χώρα, ακόμα κι όταν ανήκει σε έναν συμμαχικό ή διεθνή εταιρικό

δεσμό (και θεσμό), διατηρεί την κυριαρχία της σε θέματα για τα οποία δεν υπάρχουν θεσμικές υποχρεώσεις παραίτησης από αυτήν, υπάρχουν ορισμένα αυτονόητα πολιτικά όρια τα οποία προσδιορίζουν σε τέτοιες περιπτώσεις τις αποκλίσεις από τις γενικά αποδεκτές γραμμές που καθορίζουν οι υπόλοιποι σύμμαχοι και εταίροι. Εξυπακούεται ότι ουδείς θα μπορούσε να αμφισβητήσει επιλογές που αποκλίνουν από έναν βασικό συμμαχικό προσανατολισμό, όταν αυτές υποστηρίζουν ένα μείζον υπαρκτό εθνικό συμφέρον. Μια απόκλιση, λόγου χάρη για να προστατευθεί η χώρα από εχθρικές επιδιώξεις τρίτων κρατών ή για να προστατεύσει πραγματικά συγγενικά συμφέροντα (όπως τα συμφέροντα της Κύπρου), εντάσσεται αναμφίβολα στην κατηγορία εκείνη των διαφοροποιήσεων που είναι και εύλογες και αναμενόμενες. Αποκλίσεις όμως που δεν δείχνουν την άμεση σχέση τους με την προστασία πραγματικών εθνικών συμφερόντων και κυρίως χαρακτηρίζονται από ιδεολογικοπολιτικές επιλογές διαφορετικές από εκείνες που καθορίζουν ένα κοινό συμμαχικό ή εταιρικό συμφέρον δεν μπορεί παρά να επιφέρουν πλήγματα στη συνοχή των σχέσεων και στη συνεπαγόμενη αλληλεγγύη. Και είναι σαφές ότι, στις περισσότερες από τις αποκλίσεις που έχει παρουσιάσει η ελληνική εξωτερική πολιτική στα μεταπολιτευτικά χρόνια είτε με πράξεις είτε με παραλείψεις, μια ιδεολογικοπολιτική αποστασιοποίηση είναι εμφανής.

Το συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από αυτές τις συμπεριφορές οδηγεί στη διαπίστωση μιας αντίφασης: από τη μια μεριά η χώρα εντάσσεται σε μια οικογένεια κρατών τα οποία αναμφίβολα έχουν διακριτούς πολιτικοκοινωνικούς προσανατολισμούς που προσδιορίζουν την εξωτερική πολιτική τους κι από την άλλη —απέναντι σε αυτό το τολμηρό βήμα— εκδηλώνει μια συνεχή δυσανεξία να αποδεχθεί τις συνέπειες αυτής της επιλογής μετωριζόμενη σταθερά στη λήψη των αποφάσεών της.

Αυτό το στοιχείο της αντίστασης στην πραγμάτωση των ίδιων των θεσμικών επιλογών της είναι κατά τη γνώμη μας ένα χαρακτηριστικό δείγμα αμυντικής συμπεριφοράς, ένας φόβος προσαρμογής στις δύσκολες απαιτήσεις που συνεπάγεται η συμμετοχή της χώρας σε προωθημένους διεθνείς σχηματισμούς. Θα

λέγαμε μάλιστα χωρίς δισταγμό στους πιο προωθημένους που έχει γνωρίσει ο κόσμος μας ως σήμερα.

Σύμφυτο φαινόμενο με τα παραπάνω είναι και η εσωστρέφεια που έχει χαρακτηρίσει τις σχέσεις μας με τον έξω κόσμο. Μια εσωστρέφεια που προσδιορίζεται από την πεποίθηση ότι η Ελλάδα, χώρα μικρή κατά τα άλλα, αποτελεί το κέντρο του διεθνούς μελήματος κυρίως λόγω του σημαντικού ιστορικού παρελθόντος της, από τον υπερτονισμό των κινδύνων οι οποίοι ελλοχεύουν στις διαθέσεις των κρατών στον περιβάλλοντα γεωπολιτικό χώρο, από την αδιαθεσία (και έλλειψη κατανόησης) για αναγκαίους συμβιβασμούς, από τη συχνή συμπαρατάξη μας (χωρίς ουσιαστικά οφέλη) με τους χαμένους του διεθνούς παιχνιδιού και από τη σπατάλη των περιορισμένων δυνάμεών μας σε υποστήριξη των συμφερόντων μας —όπως εμείς τα κατανοούμε— χωρίς αντίστοιχη δική μας προσφορά στα μελήματα των άλλων με μια ιδιότυπη σύλληψη του ορισμού της έννοιας της ‘αλληλεγγύης’.

Πράγματι η εσωστρέφεια αυτή μας εμποδίζει να κατανοήσουμε τη σημασία και τη βαρύτητα των εξωτερικών ερεθισμάτων, να τοποθετηθούμε με υπέρβαση στη θέση των τρίτων με τους οποίους επικοινωνούμε και να κατανοήσουμε —όχι αναγκαία να συμφωνήσουμε με— τις θέσεις τους και τη δική τους σύλληψη της πραγματικότητας. Μια τέτοια μηχανική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων της χώρας, που έχει ως αφετηρία αδυναμία ή αδιαφορία κατανόησης των θέσεων του άλλου και εγκλωβίζεται σε μια πλήρη a priori απόρριψή τους, δεν συμβάλλει φυσικά στην επίλυση διεθνών προβλημάτων.

Συγγενής με την παραπάνω εσωστρεφή στάση είναι και η αδυναμία να προχωρήσουμε σε περίπτωση διαφοράς με τρίτη χώρα σε εύλογους συμβιβασμούς, που να συναιρούν τα ελληνικά συμφέροντα με αυτά του ‘αντίδικου’ κράτους. Η συχνή επιμονή σε μαξιμαλιστικές θέσεις —προϊόν φόβου περισσότερο παρά τολμηρής αποφασιστικότητας— οδηγούν στις περισσότερες περιπτώσεις σε αδιέξοδα, σε χρόνια ανεπίλυτες διαφορές που στην ουσία εξουδετερώνουν κάθε θετικό αποτέλεσμα το οποίο θα μπορούσε να είχε επιφέρει ένας πραγματιστικός συμβιβασμός με

άλλες κοινά ενδιαφερόμενες χώρες. Και φυσικά οι λίγοι μετριοπαθείς υποστηρικτές ενός τέτοιου συμβιβασμού, που στην ουσία εξυπηρετεί καλύτερα τα εθνικά συμφέροντα αφού λύνει τα χέρια για αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της συμβιβαστικής λύσης, χαρακτηρίζονται μειοδότες και προδότες των εθνικών διεκδικήσεων· διεκδικήσεων που κινδυνεύουν να μην επιτευχθούν σε ορατό μέλλον, όσο διαρκεί ο απόλυτος χαρακτήρας τους.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό δείγμα της εσωστρέφειας είναι και η δυσπιστία που τρέφουμε απέναντι στους ισχυρούς συμμάχους και εταίρους μας. Αν και, όπως τονίστηκε παραπάνω, η μεταπολεμική επιλογή μας υπήρξε η πλησιέστερη ένταξή μας στο δυτικό στρατόπεδο, ένα στρατόπεδο με πολύ ισχυρούς παίκτες, αυτή η επιλογή δεν έχει συχνά συνεπιφέρει μια ταύτιση με τις χώρες που το συναπαρτίζουν. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί μάλιστα ότι παρά την επιλογή αυτή οι πραγματικές συμπάθειές μας συχνά στρέφονται σε άλλες κατευθύνσεις, σε τρίτες χώρες με τις οποίες δεν μας συνδέουν θεσμικοί δεσμοί, αλλά το συναίσθημα και ίσως κάποια αίσθηση συγγένειας. Αντίθετα, με τους εταίρους υπάρχει μια δυσπιστία για τις αληθινές προθέσεις τους, μια αίσθηση υπονόμησης των συμφερόντων μας και μερικές φορές μια διαπίστωση ότι εξυπηρετούν περισσότερο τα συμφέροντα των αντιπάλων μας, παρά τα δικά μας. Και τούτο βεβαίως γιατί τις περισσότερες φορές η εσωστρέφεια μας εμποδίζει να κατανοήσουμε ότι το δίκαιο δεν είναι πάντοτε με το μέρος μας κι ότι η αλληλεγγύη δεν είναι ένας τυφλός μονόδρομος.

Εξάλλου οι προσπάθειες που καταβάλλουμε για ουσιαστική ενσωμάτωσή μας στους θεσμούς στους οποίους μετέχουμε είναι οριακές. Ως να μη έχουμε αντιληφθεί παρά την πολυχρόνια πλέον πείρα μας τον τρόπο λειτουργίας των διεθνών θεσμών και τις μεθόδους μεγιστοποίησης των θετικών στοιχείων που μπορεί να μας προσφέρουν. Η χρήση των διεθνών μηχανισμών και των διεθνών διμερών σχέσεων για την προώθηση των εθνικών επιδιώξεων, πράγμα που βεβαίως είναι απόλυτα νόμιμο και φυσιολογικό στις διεθνείς σχέσεις, πάσχει στη δική μας περίπτωση από μια μονομέρεια εντυπωσιακή: η αντίληψη ότι οι μηχανισμοί και οι θεσμοί των διεθνών σχέσεων έχουν δημιουργηθεί για να εξυ-

πληρετούν τις επιδιώξεις μας χωρίς αντίκρισμα είναι λανθασμένη. Οι διεθνείς συναλλαγές διακρίνονται για την ανταποδοτικότητα και την αλληλοεξυπηρέτηση. Για να έχει αποτελεσματικότητα μια επιδίωξη βοήθειας από το διεθνές περιβάλλον, όσο θεσμικά συγκεντρωτικό και να είναι αυτό, θα πρέπει να συνοδεύεται από μια συμβολή του κράτους στα κοινά προβλήματα της οργανωμένης κοινότητας —με πράξεις και ιδέες— και στα επιμέρους προβλήματα των συμμετεχόντων κρατών. Όπως θα πρέπει να συνοδεύεται και από μια κατανόηση των ορίων που κάθε μηχανισμός έχει προκειμένου να μπορεί να εξυπηρετήσει ορισμένες εθνικές επιδιώξεις.

Αν κανείς παρακολουθήσει την ελληνική συμπεριφορά στα πλαίσια των διεθνών θεσμών θα διαπιστώσει ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις η παρουσία της χώρας είναι παθητική. Το ενδιαφέρον μας εγείρεται στις περιπτώσεις εκείνες που προκύπτουν ζητήματα στα οποία εμπλέκεται ευθέως η χώρα στις σχέσεις της με άλλες χώρες, σε μια προσπάθεια να προστατευθούν εθνικά συμφέροντα ή να ματαιωθούν εξελίξεις που μπορεί να στραφούν εις βάρος τους. Αν και μια τέτοια συμπεριφορά είναι απολύτως εναρμονισμένη με τις διεθνείς πρακτικές, σε περίπτωση που μια χώρα περιορίζεται σε αυτή, πολύ εύκολα απομονώνεται. Το ζητούμενο είναι μια ανάπτυξη πολιτικών οι οποίες να ισορροπούν προσφορά και ζήτηση. Με άλλα λόγια πολιτικών που να εξικνούνται πέρα από τη στενή προστασία των εθνικών συμφερόντων —τα οποία και αυτά πρέπει να είναι λελογισμένα— και να προσφέρουν λύσεις σε γενικότερα ζητήματα των διεθνών μηχανισμών/σχέσεων τα οποία απασχολούν την οικογένεια των κρατών στην οποία συμμετέχουμε. Μια ακόμα τολμηρότερη εκδοχή είναι να προχωρούμε με πραγματιστικές προτάσεις στην ανάπτυξη θέσεων που προωθούν την ιδέα της σύσφιξης των δεσμών (και των θεσμών) της διεθνούς κοινότητας και ιδιαίτερα της Ευρώπης αναζητώντας σε αυτή την περίπτωση τους πιθανούς υποστηρικτές.

Καταληκτικές σκέψεις

Η εικόνα που παρουσιάσαμε, και η οποία αποτελεί μια ερμηνεία της διαμόρφωσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στη μεταπολιτευτική περίοδο, μας οδηγεί πιστεύουμε σε δύο άμεσα συμπεράσματα: πρώτον στην αντιφατικότητα της στη σχέση μακροσκοπικού και μικροσκοπικού. Ενώ δηλαδή οι μεγάλες επιλογές είναι κρυστάλλινα σαφείς κι εξαιρετικά προωθημένες, τοποθετώντας τη χώρα στον αστερισμό των πιο αναπτυγμένων χωρών στον πλανήτη, οι πρακτικές της καθημερινής ζωής, όπως έχουν αναπτυχθεί, κατατείνουν στο να ακολουθούν κατά καιρούς ατραπούς που δεν έχουν την παραμικρή σχέση με τον κεντρικό προσανατολισμό της δικής μας επιλογής. Δεύτερον ο παθητικός τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται το διεθνές περιβάλλον, με απουσία πρωτοβουλιών για την ανάπτυξή του και περιορισμό της συμμετοχής μας στα στοιχειώδη, επίσης φανερώνουν μιαν αμυντική συμπεριφορά στις διεθνείς σχέσεις.

Αν αποτολμούσαμε μια, μοιραία, εμπειρική ερμηνεία των αιτίων αυτής της παθητικότητας και των αντιφάσεων της εξωτερικής πολιτικής, θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε κυρίως σε λόγους που συνδέονται με τον χαρακτήρα και τη σύνθεση της κοινωνίας μας. Είναι εύκολα διαπιστώσιμη η απουσία δυναμισμού σε αυτή, η απουσία ενός πλειοψηφικού, δυναμικού, παραγωγικού τόνου που να δίνει κατευθύνσεις στην πολιτική. Οι δυναμικές και παραγωγικές μειονότητες υπάρχουν βεβαίως σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ενέργειας, αλλά δεν είναι ικανές να επιβάλουν σταθερά τους δικούς τους επιθυμητούς προσανατολισμούς. Αρκούνται συνήθως στην υποστήριξη των θεμελιικών πρωτοβουλιών της πολιτικής, που κατά καιρούς εφαρμόζονται από λίγους φωτισμένους ηγέτες, για να αλωθούν κάποια στιγμή από την πλειοψηφική αδράνεια. Θα τολμούσαμε να πούμε —παρά τα όσα αντίθετα συνήθως λέγονται— ότι στην Ελλάδα η πολιτική σε κάποιες ιστορικές στιγμές έχει δώσει προώθηση στην κοινωνία, τις περισσότερες φορές πέρα από τις επιδιώξεις και τις πραγματικές προσδοκίες της τελευταίας. Αλλά

επειδή αυτός ο πολιτικός βολонταρισμός δύσκολα συγχρωτίζεται με το κοινωνικό σθένος, είναι η ίδια η πολιτική, αρθρωμένη με διαφορετικό συνήθως προσωπικό που επαναφέρει τα πράγματα στα μέτρα των δυνατοτήτων και των προσδοκιών της κοινωνίας. Το τελικό αποτέλεσμα αυτής της συνεχούς διελκυστίνδας οδηγεί συνήθως σε ένα θετικό άθροισμα, καθώς η επιστροφή δεν μηδενίζει τα επιτεύγματα. Αλλά βεβαίως αυτό το θετικό άθροισμα απέχει σημαντικά από τις προοπτικές που είχε διανοίξει η προηγούμενη τολμηρή πολιτική.

Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα αυτής της αντιφατικής διαδρομής μπορεί να δοθεί με μια αναφορά στην ένταξη της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Ένα τολμηρό βήμα στην κατεύθυνση της ενσωμάτωσης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και φυσική συνέπεια της προηγούμενης θεμελιακής επιλογής ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Αυτό το τολμηρό βήμα απαιτούσε σοβαρές διαρθρωτικές μεταβολές στις δομές της χώρας οι οποίες, αφού δεν είχαν προηγηθεί της ένταξης, θα έπρεπε σύντομα να επιτευχθούν. Αντ' αυτών παρατηρεί κανείς μια πρωτοφανή αδράνεια στη λήψη μέτρων και ανάπτυξη χαλαρωτικών πολιτικών που στην ουσία εναντιώνονταν στη λογική της και στο γράμμα των υποχρεώσεων μας. Εδώ η ευθύνη της πολιτικής είναι μεγάλη, αλλά νομίζω ότι είναι εναρμονισμένη με τις κοινωνικές απαιτήσεις της εποχής. Ας θυμηθούμε το επεισόδιο του ασφαλιστικού νομοσχεδίου, για να κατανοήσουμε καλύτερα τα όρια της πολιτικής και τη σχέση της με τις κοινωνικές ανοχές.

Θα τελειώσουμε πάντως με μια θετική και αισιόδοξη παρατήρηση που αφορά την εξωτερική πολιτική της χώρας. Τα τελευταία χρόνια και ως αποτέλεσμα ανάμεσα στα άλλα των μεγάλων γεωπολιτικών αλλαγών οι οποίες προσδιορίζονται από τις κοσμογονικές ρήξεις που επέφερε η πτώση των ανατολικών καθεστώτων και της καλπάζουσας παγκοσμιοποίησης (η οποία αναδιατάσσει τη θέση της Ευρώπης και των χωρών που θεσμικά τη συνθέτουν), αλλά και της βαθμιαίας συνειδητοποίησης του άγονου αγώνα της παρελθούσας εξωτερικής πολιτικής, παρυσιάζονται δείγματα εξορθολογισμού των πολιτικών της χώρας

για τις εξωτερικές μας σχέσεις. Η ρεαλιστική μας προσέγγιση με τις ΗΠΑ, με πλήρη κατανόηση των περιορισμών που μπορεί να έχει για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων μας, η ισορροπία που έχει αποκατασταθεί ανάμεσα στις σχέσεις μας με το Ισραήλ και αντίστοιχα τις αραβικές χώρες είναι νέες και κατά τη γνώμη μου ευεργετικές επιλογές. Οι μετριοπαθέστερες επίσης θέσεις που έχουν ακολουθηθεί στις σχέσεις μας με τις γειτονικές χώρες, όπου διακρίνονται στοιχεία συμβιβασμού (αναφορικά με το χρόνιο ζήτημα της ονομασίας της γειτονικής ΠΓΔΜ), η σαφής προσήλωσή μας στην επίλυση των προβλημάτων με την Τουρκία στη βάση του διεθνούς δικαίου, με διαδικασίες που εναρμονίζονται με αυτό και χωρίς τις άγονες ρητορικές του πρόσφατου παρελθόντος αποτελούν αναμφίβολη πρόοδο. Πρόοδο που βεβαίως οι μαξιμαλιστικοί κύκλοι δεν ευνοούν. Αλλά που τελικά μπορεί να βοηθήσει σε εξεύρεση λύσεων για το κοινό συμφέρον, πολύ περισσότερο από απόλυτες πολιτικές που δεν οδηγούν πουθενά.

Η υστέρηση πάντως σε μια ενεργητική συμμετοχή μας στο διεθνές —και κυρίως στο ευρωπαϊκό— γίνεσθαι παραμένει. Το στερεότυπο μιας διπλωματικής δραστηριότητας που ακρωτηριάζεται με τον αυτοπεριορισμό της ενασχόλησης με τα εθνικά θέματα παραμένει ισχυρό. Η εμπλοκή μας σε θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος, ιδιαίτερα στην Ευρώπη όπου μια τέτοια εμπλοκή είναι στην ίδια τη φύση των θεσμών της, παραμένει εξαιρετικά περιορισμένη. Με την κρίση μάλιστα που σήμερα σοβεί, αυτό το δεδομένο απογειώνεται καθώς το αποκλειστικό ελληνικό μέλημα είναι η αντιμετώπιση της οικονομικής δυσπραγίας της χώρας, η οποία πια εξαρτάται από την εξωτερική βοήθεια. Σε τέτοιες συνθήκες η αξιοπιστία της χώρας μειώνεται και η δυνατότητά της να παίζει έναν 'υπερεθνικό' ρόλο είναι πολύ περιορισμένη.

Παρόλα αυτά θα λέγαμε ότι σε μιαν Ευρώπη που αντιμετωπίζει γενικότερη κρίση, μια κρίση που ξεπερνάει την οικονομία και εξαπλώνεται στην πολιτική και στην κοινωνία, το έδαφος για δημιουργικές πρωτοβουλίες είναι ανοικτό. Ο 21ος αιώνας αναδεικνύει νέους συσχετισμούς δύναμης που μετατοπίζουν

την ήπειρό μας σε άλλο χαμηλότερο επίπεδο ισχύος και επιρροής. Η επιβίωσή της στις νέες ισορροπίες όχι ως δεύτερης πλέον παγκόσμιας δύναμης, αλλά τουλάχιστον ως υπολογίσιμης δύναμης, εξαρτάται από την επιτυχία του πειράματος της ολοκλήρωσης. Και σε αυτό το πεδίο, δηλαδή στην προσπάθεια επαναφοράς της ευρωπαϊκής ιδέας στο προσκήνιο, η Ελλάδα, μαζί με άλλα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να συμβάλει. Αφού εγκαταλείψει όμως την αμυντική, παθητική στάση που τη χαρακτηρίζει.